

MURÂDİYE MEDRESESİ

Murâdiye Medresesi revaklı avlu çevresinde dizilen beşik tonozlu talebe hücreleri, mescidi, etrafında helâları ve abdest alma yerlerinin bulunduğu küçük tutulmuş ayrı bir iç avludan oluşan planı ile Kâbis'te Mehmed Bey Medresesi ve Tunus'taki Nahle, Bâşiyye, Süleymâniye, Âşûriyye medreselerine benzemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû'd-Diyâf, *İthâfû ehli'z-zamân*, Tunus 1963, II, 42-43; G. Marçais, *Manuel d'art musulman*, Paris 1927, II, 859-860; a.mlf., *L'architecture musulmane d'occident*, Paris 1954, s. 466; Slimane Mostafa Zbiss, *Les monuments de Tunis*, Tunus 1971, s. 55; a.mlf., *La médina de Tunis*, Tunus 1981, s. 32; Hasan Hüsnî Abdülvehâb, *Hulâsatü târihi Tunis*, Tunus 1963, s. 169; Jamila Binous, *Tunis la ville et les monuments*, Tunus 1980, s. 92; Muhammed b. el-Hoca, *Târîhu me'âlimi't-tevhîd fi'l-kadim ve fi'l-cedîd* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî - el-Cilânî b. Yahyâ), Tunus 1985, s. 299-302; Ahmed Saadaoui, *Tunis ville ottomane*, Tunis 2001, s. 103-105; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara 2002, s. 91-93; R. Brunschwig, "Quelques remarques historiques sur les medersas de Tunisie", *RT*, sy. 6 (1931), s. 282-283; a.mlf., "Tunus", *IA*, XII/2, s. 65; Mehmed Maksudoğlu, "Tunusta Hâkimiyetin Dayılarından Beylere Geçiş", *ACİFD*, XV (1968), s. 179-181.

KADİR PEKTAŞ

MURAKABE

(المراقبة)

Kulun, sürekli biçimde Allah Teâlâ'nın gözetimi altında bulunduğuun şuur ve idrakinde olması anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "denetlemek, gözlemek, gözetim altında tutmak, kontrol etmek" gibi mânalara gelen **murâkabe** tasavvufî mânâ- vî bir hâlî ifade etmek üzere kullanılmış ve çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Aynı kökten **rakîb** kelimesi Allah'ın isimlerinden- dir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın kullarını (en-Nisâ 4/1) ve her şeyi (el-Ahzâb 33/52) gözetim ve denetimi altında tuttuğu belirtilmektedir.

Mutasavvıflar murakabeyi açıklarken yu- karıda zikredilen âyetlere ve Hz. Peygamber'in ihsanı, "Allah'a O'nu görüyormuş- sun gibi ibadet etmendir" şeklinde tarif etmesine (Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 17) atıfta bulunurlar (Serrâc, s. 83; Kuşeyrî, s. 405). Kul zâhir ve bânînin, dış ve iç âleminin sürekli biçimde Allah'ın gözetimi altında olduğunu ve kendisinin O'nun huzurunda bulunduğunu kesin şe- kilde bildiği zaman murakabe halini ger- çekleştirmiş sayılır. Muhâsibî'ye göre as-

lolan kaple ilgili bâtinî murakabedir. Eğer bir kimse bânînin murakabe ve ihlâsla düz- gün hale getirirse Allah da onun zâhirini mücahede ve sünnete tâbi olma haliyle süsler (Sülemî, s. 60). Cüneyd-i Bağdâdî, murakabenin hakikatine eren kişinin her an rabbini düşünmesi gerektiğini söyler (Kuşeyrî, s. 407). Hücürî, meşâyihden her birinin müridlerini terbiye konusunda ken- dine has bir yol tuttuğunu, Cüneyd-i Bağ- dâdî'nin usulünün murakabe olduğunu be- lirtir (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 245). Sülemî, Ha- kîm et-Tirmizî'nin çevresindekilere, nazarı üzerlerinde bulunan Allah'ı daima mura- kabe etmelerini söylediğini belirtir (*Ṭaba- kât*, s. 220).

Serrâc'a göre murakabe ehli üç hal üze- re bulunur: İç dünyalarını murakabe, mâ- sivâdan fâni olup Hakk'ı Hak için muraka- be ve Allah'ın korumasına sığınıp O'nu mu- rakabe hâlî (*el-Lüma'*, s. 83). Gazzâlî'ye gö- re murakabe halini mârifet ve yakîn mey- dana getirir. Yakîn ve mârifet sahipleri kurbîyet makamına ulaşmıştır. Bunlar da siddîklar ve takvâ ehli olmak üzere iki kı- sım olup her birinin murakabedeki dere- cesi farklıdır (*İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, IV, 386). Sâlik hem rabbini hem kalbini murakabe- ye yükümlüdür. Bir yandan Allah'ın kendisi- ni sürekli murakabe ettiğini hatırlama tut- malı, öte yandan nefsin ve şeytanın düş- manı olduğunu, kendisini günaha sokmak için fırsat kolladığını unutmamalı ve ted- birli davranmalıdır (a.mlf., *el-Maḥşadü'l- esnâ*, s. 85).

Murakabe sâlikin içine dönmesi, dikka- tını nefsi ve kalbi üzerinde yoğunlaştır- ması, gönlünden ve zihninden geçen her şeyi kontrol etmesi, daha sonra da kendi- ni Hakk'a vererek derin düşüncelere dal- ması, O'ndan başka her şeyi unutmayayla gerçekleşir. Cüneyd, bu durumdaki sâlikin halini deliğinden çıkması muhtemel fare- yi bekleyen kedinin haline benzetmiş ve kendisinin murakabenin ne olduğunu ke- diden öğrendiğini söylemiş, bununla sâli- kin Hak Teâlâ'dan gelmesi muhtemel feyzi tam bir murakabeyle beklemesi gerekti- ğine işaret etmiştir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî rakib kelimesi- nin Allah'ın bir ismi olduğunu (en-Nisâ 4/1; el-Ahzâb 33/52), ancak insanların bu is- min hassalarından istidatları nisbetinde pay aldıklarını söyler. Allah bütün âlemleri rakib ismiyle denetler ve eşya bu sayede varlığını korur ve sürdürür. Allah, insan- ları bu ismiyle doğrudan denetlediği gibi rakib ve atîd (Kâf 50/18) adlı melekler va- sıtasıyla da denetler. "Allah'ın gördüğün- ü bilmiyor mu?" (el-Alak 96/14) meâlindeki âyette hayâ murakabesine işaret edildiği-

ni söyleyen İbnü'l-Arabî, insanın iç âlemin- de tecelli eden Allah'ın âyetlerini temaşa etmesine (ez-Zâriyât 51/21) "kalbin mu- rakabesi" adını verir (*el-Fütûhât*, II, 275- 280).

Murakabeye Nakşibendiyye tarikatında ayrı bir önem verilmiştir. Bahâeddin Nak- şibend murakabeyi, "devamlı olarak yara- tıcıya nazar halinde bulunan sâlikin yara- tılanı görmeyi unutmaması" şeklinde tanımlar. Ubeydullah-ı Ahrâr'a göre murakabe bekleyişten ibarettir ve sülûkün nihayeti bu beklemenin sonucudur. Allah'ın emir ve yasaklarını gözetmek avamın, muhab- bet cezbisiyle sürekli biçimde Hakk'ın vahdet sırrını her şeyde görmek havassın murakabesidir (Nasrullah Bahâî, s. 31, 32, 164). Her şeyde Hakk'ı müşahede ettikle- rini söyleyen sûfilerin kastettikleri bu an- lamdaki murakabedir. Nakşibendiyye'de Hakk'a sohbet, râbita, zikir ve murakabe ile erildiğine, murakabenin zikirden üstün olduğuna inanılır. Murakabe yolu nefiy ve zikir yolundan daha üstündür (Muham- med b. Abdullah el-Hânî, s. 78-85). Melâ- met ehlinin "gönül beklemek" dediği de aslında murakabedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 17; Mu- hâsibî, *el-Veşâyâ* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 313; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 31, 83; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 166, 182; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 60, 220; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Ka- hire 1966, s. 405, 407; Hücürî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 245; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, Kahire 1939, IV, 384-386; a.mlf., *el-Maḥşadü'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 85; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfînâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahran 1347, s. 142-144; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 275-280; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Letâ'ifu'l-i'lâm* (nşr. Saîd Abdülfetâh), Kahire 1416/1996, II, 286; Muham- med b. Süleyman el-Bağdâdî, *el-Hadîkatü'n-ne- diyye fi âdâbi tarikati'n-Nakşibendiyye*, İstan- bul 1983, s. 84, 85; Muhammed b. Abdullah el- Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, İstanbul 1984, s. 53, 78-85; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-uşûl*, Kahire 1298, s. 177-180; Nasrullah Bahâî, *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1325, s. 31, 32, 164; Cevâd Nûrbahş, *Ferheng-i Nûrbahş*, London 1988, X, 38-46.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MURAKKA'

(مرقع)

Güzel yazı örneklerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanan albüm.

Arapça'da "yamalı" mânasına gelen **mu- rakka'** kelimesinin albüm anlamındaki aslı **murakkaa** olup Farsça'dan Türkçe'ye mu- rakka' şeklinde geçmiştir. Çoğulu **murak-**

kaattır. Bir murakkaa girmesi tasarlanan kıtalar, germe (aş. bk.) usulüne göre hazırlanmış bir mukavvaya yapıştırılıp çevresi bezendikten sonra bunlar aynı ebatla kesilerek sırt sırta getirilir ve üç kenarından ince bir deri veya kumaş şeritle birbirine tutturulur. Yapıştırılan bu şeritler aynı zamanda kıta kenarlarının yıpranmasını önler. Daha sonra bu ikili kıta yine deri veya kumaş bir şeritle dibinden bir başka ikili kıtaya bağlanır. Bütün kıtalar böylece bir araya getirilince murakka' klasik üslûpta ciltlenerek üzerine kap geçirilir. Bu tarz murakka'lar "düz murakka", kitap murakka" veya sadece murakka' adıyla bilinir. Sırt sırta gelen iki kıta sadece boğaz tarafından birbirine bağlanır ve bu diğerlerinde de aynen tekrarlanırsa bütün kıtaları aynı anda açıp görmek ve ardından zikzaklı olarak katlamak mümkün olur. Yalnızca birinci kıtasından kabına bağlanan bu cinse "körüklü murakka" ismi verilir.

En eski örneklerine XV. yüzyıl sonlarında rastlanan murakka'lar önceleri kitap şeklinde hazırlanmıştır. Böylece güzel yazılarla beraber farklı zamanlara ait minyatür, katı', tezhip gibi değişik sanat dallarının bir araya getirilerek uzun zaman yıpranmadan korunması sağlanmıştır. Muhtevasına göre az veya çok sayıda kıtaların bir araya gelmesiyle teşekkül eden murakka'lar, bazan minyatür ve tezhip albümü olarak yapılmışsa da en fazla hüsni hat için kullanılmıştır.

Bilhassa tek harfleri ve iki harfin bitişmesini gösteren müfredat meşkı (elifbâ) yahut kelime ve cümle terkiibini öğreten mürekkebat meşkı (kasideler, dualar, âyetler ve hadisler) olarak sıralı bir sayfa düzeni içindeki murakka'ların kıtaları böyle bir meşk murakka' için özellikle yazılmışsa hattatının imzası sadece sonuncu kıtada bulunur.

Eski murakka'larda hat nevi olarak en çok aklâm-ı sitteye ve ta'like rastlanır. Aklâm-ı sittenin büyük cinsleri olan sülüs, muhakkak, tevki' yazılarından biriyle yazılan tek satırın altına ince kalemlerle yazılan cinslerden (nesih, reyhânî, rikâ') birinin getirilmesi âdet olmuştur. Bir sıra içinde yazılmış murakka' kıtalarında her yazı çeşidinin metni ayrı olarak süregelir. "Müteselsil murakka" adını alan bu tarz murakka'lardaki kıtaların ibareleri yarıda kalmışsa devamı olan kıtalarda tamamlanır. Buna mukabil müstakim kıtaların bir ara-

ya getirilmesiyle sonradan hazırlanan ve "toplama murakka" denilen murakka'larda her biri müstakim ve hattatı tarafından ayrı ayrı imzalanmış, hatta muhtelif hattatlarca yazılmış kıtaların bir araya getirildiğine de rastlanır.

Çeşitli kıtaların toplandığı murakka'larda bir kıtanın ölçüsü diğerine uymuyorsa sadece karşılıklı iki kenarın iç pervazı daha geniş tutularak yahut takoz adı verilen iki yönlü ayrı bir ara pervaz eklenerek ebadın uyumu sağlanmış olur. Buna riayet edilmeden hazırlanmış murakka' kıtaları da mevcuttur.

Murakka' germek de şöyle uygulanır: Hazır kartonların bulunmadığı eski dönemlerde ebat itibarıyla farklı boydaki sağlam kâğıtlar namlendirilip düzgün bir murakka' tahtası üstünde birbirine yama gibi yapıştırılır, kâğıtlar geniş kenar paylarıyla dört tarafından bu tahtaya da yapışmış olurdu. Kuruyunca "mukavva" (takviye edilmiş) adıyla anılan bu gerilmiş kâğıtlar üstüne kıtalar yapıştırılıp etrafi bezendikten sonra cetvel yardımıyla kesilerek yerinden kurtarıldı.

Murakka'lar İslâm sanatlarının renk, desen, minyatür ve hat bakımından ince bir zevkle işlenmiş en zengin eserleridir. Celi yazıların gelişmesinden önce hat sanatının en güzel örnekleri daha çok yazma kitaplarında ve murakka'larda görülürdü. Müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda, bilhassa Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde çok değerli murakka' örnekleri bulunmaktadır. Avrupa ve Amerika'da İslâm sanatlarına duyulan ilginin artmasına bağlı olarak Hint, İran ve Osmanlı murakka'ları sahasında tıpkıbasımla beraber araştırmalar yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Uğur Derman, "Murakkaalar", *Sabancı Koleksiyonu*, İstanbul 1995, s. 46-51; a.mlf., "Türk San'atında Murakka'lar", *İlgi*, sy. 32, İstanbul 1981, s. 40-43; O. F. Akimushkin, *Das St. Petersburg Murakka'*, Salzburg 1996; Mâyl-i Herevî, "Murakka'-ı Sâzi der Devre-i Tîmûriyân", *Hüner ü Merdüm*, sy. 143, Tahran 1353 hş., s. 32-47; Z. Cihan Özsayiner, "Hat Sanatında Murakkalar", *Antika*, sy. 14, İstanbul 1986, s. 16-19; B. W. Robinson, "Murakka'", *EP* (İng.), VII, 602-603.

M. UĞUR DERMAN

MURASSA'

(bk. TARSİ').

MURDÂR

(المردار)

Ebû Mûsâ İsâ b. Sabîh (Subeyh)
el-Murdâr el-Basrî
(ö. 226/841)

Bağdat Mu'tezilesi'nin
önde gelen kelâmcılarından.

Doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda geçen Basrî nisbesinden hareketle (Zehebî, X, 548) Basra asıllı olduğu söylenebilir. Lakabı olan Farsça **murdâr** (kırılı, lekeli) kelimesi İran'la ilişkisini hatıra getirmektedir. Bağdat Mu'tezile ekolünün kurucusu Bîşr b. Mu'temir'den ders aldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Bîşr'in ölümünün ardından onun öğretim faaliyetlerini devam ettiren Murdâr, Bağdat'ta Mu'tezile mezhebinin gelişmesine ve yayılmasına katkı sağlamıştır. Yaşadığı dönemde kışsa ve haberleri en iyi bilen kişi diye anıldığı ve düşüncesinin berrak, ifadesinin sağlam olduğu belirtilen Murdâr'ın, hakkında reddiye yazdığı Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf ile de irtibatı bulunduğu bilinmektedir. Hatta Ebû'l-Hüzeyl, onun ders meclisine katıldığı bir sırada kulların sorumluluğu ile Allah'ın adaleti konusundaki görüşlerini dinlemiş ve Vâsıl b. Atâ ile Amr b. Ubeyd'in mensuplarını bu seviyede görmekten dolayı memnuniyetini ifade etmiştir (Kâdî Abdülcebbâr, s. 277-278; İbnü'l-Murtazâ, s. 70-71). Buna rağmen Murdâr'ın, Ebû'l-Hüzeyl ile ve diğer önde gelen Mu'tezile kelâmcılarıyla kıyasıya münazaralarda bulunduğu kaydedilmektedir.

Ca'fer b. Harb ve Ca'fer b. Mübeşşir gibi âlimler yetiştiren Murdâr aynı zamanda Ebû Züfer, Muhammed b. Süveyd ve Ebû Mücâlid Ahmed b. Hüseyin gibi bilginlerin yetişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Onun kelâm konularındaki düşünceleri, Sümâme b. Eşres, Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr, Nazzâm ve Ali el-Esvârî gibi âlimler tarafından eleştirilmiştir. Zühd ve takvâsıyla tanınan Murdâr, ölümünün yaklaştığını hissedince haram karışmış olabileceği endişesiyle mallarını ihtiyaç sahiplerine dağıtmış, bundan dolayı kaynaklarda "Mu'tezile'nin rahibi" diye anılmış, ancak bu ifade muhalifleri tarafından kendisini küçümsemek amacıyla da kullanılmıştır. Murdâr büyük ihtimalle Bağdat'ta vefat etmiştir.

Eserleri zamanımıza intikal etmeyen Murdâr'ın düşünceleri, kelâm ve mezhep-